

BALASSI NÉPSZERŰSÍTÉSÉNEK KEZDETEL: A BÉCSI KIADÁS

A firenzei Biblioteca Nazionale Centrale (BNC Központi Országos Könyvtár) *Magliabechiano* katalógusban egy eddig ismeretlen magyar kincs rejtőzött majdnem három századon keresztül. A könyvtárban kutatva harminckilenc régi magyar nyomtatványt sikerült felfedezni. A legrégebb 1568-ból, a legújabb pedig 1691-ből való, de a könyvek legnagyobb részét a XVII. század második felében nyomtatták Felső-Magyarországon. Ezek között Pesthy Gábor (*Nomenclatura sex linguarum*), Szenci Molnár Albert (*Dictiones ungaricae, Lexikon stb.*), Káldi György (*Szent Biblia és Prédikációi*), Pázmány Péter (*Kalauz*) könyvei, néhány jezsuita pap művei és névtelen kiadványok is szerepelnek. Nem kívánok itt bibliográfiai problémákat tárgyalni, csupán előrebocsátom, hogy a nyomtatványok némelyike unikum és hogy a kutatást még folytatnom kell, mivel egy teljes bibliográfiai leírást szándékozom mielőbb megjeleníteni.

Az első fontos kérdés az, hogy milyen úton kerültek a könyvek a BNC tulajdonába. Két szempontból szeretném a problémát megközelíteni: egyfelől a könyvtörténet, tehát a régi magyar könyv elterjedése szempontjából, másfelől, hogy mennyire tekinthető *gyűjteménynek* ez a harminckilenc könyv. Az eddig végzett vizsgálódásaim még csak egy hipotézisre vezettek, melyből levonható egynéhány konklúzió. A nyomtatványok két csoportra oszthatók, mégpedig a címlapokon látható pecsétek szerint. A könyvek legnagyobb részén egy úgynevezett Mediceo-Palatino pecsét látható; ez a legrégebbi könyvtári bélyegző, és a Medici család eredeti könyvtárából való, a Biblioteca Palatina-Medicea-Lotaringia könyveiben található. Ez még nem jelenti feltétlenül azt, hogy a nagyhercegi család tulajdonába tartozott a könyv, lehetséges, hogy a pecsét bevezetésekor egyesített kisebb Medici-könyvtárakból került oda.¹ Ez a pecsét a XVII. század első feléhez vezet vissza. A másik pecsét, ami ritkábban tűnik fel ebben a kis könyvcsoportban, a firenzei közkönyvtár létezésének első szakaszát jelzi (1747-től kb. 1815-ig).² Itt talán érdekes néhány szót szólni a firenzei országos könyvtár történetének jobb megértéséhez. Kielégítő munka erről sajnos még nem jelent meg,³ a könyvtár levéltárát most dolgozzák fel a kutatók. A mostani könyvtár sok gyűjteményből áll, de ezek közül is a legjelentősebb és legrégebbi kettő: az Antonio Magliabechi magánkönyvtára és a Medici család könyvtára. Antonio Mag-

¹FAVA Domenico, *La Biblioteca Nazionale di Firenze e le sue insigni raccolte*. Milano, 1939, 43.; A Medici család és Granducato di Toscana történetéről I. GALLUZZI Riguccio, *Istoria del Granducato di Toscana sotto il governo dei Medici*. Firenze, 1781. (Hasonmás k. Milano, 1974); DIAZ Furio, II. *Granducato di Toscana, I Medici*. Torino, 1987.

²Uo. 35.

³Fava munkáján kívül még számos tanulmány foglalkozik a könyvtár egyes gyűjteményeivel, de a magyar anyagot senki nem említi. L.: PERINI L., *Contributo alla ricostruzione della biblioteca Palatina privata dei Granduchi di Toscana* (Studi di Storia Moderna e Medievale per Ernesto Sestan), Firenze, 1970. MIRTO, A., *Le letture del cardinale, per una ricostruzione della biblioteca di Leopoldo de' Medici*. (Biblioteche oggi), 1986. 81–93; BOTTASSO E., *Storia della biblioteca in Italia*. Milano, 1984., ám Bottasso tanulmánya nem nyújt további részleteket a firenzei országos könyvtár történetéről.

liabechi (1633–1714) a kor Európájának talán a legnagyobb kézirat- és könyvgyűjtője volt, hozzá mindenhol levélben fordultak tudósok, nyomdászok, gyűjtők.⁴ III. Cosimo toszkán nagyherceg őt választotta könyvtárosának, és rábízta a szerzeményezést.⁵ Amikor Magliabechi meghalt, harmincezer könyvét hagyta a firenzei „Jézus Krisztus szegényeire”.⁶ 1737-ben megnyílt a Bibliotheca Publica Florentina, az úgynevezett „Magliabechiana”. Ez a harmadik nagy közkönyvtár volt Itáliában, a milánói Ambrosiana és a római Angelica után.⁷ A legfontosabb itáliai könyvtár azáltal jött létre, hogy 1771-ben Pietro-Leopoldo lotharingiai nagyherceg beleolvastotta a Medicea-Palatina-Lotharingia könyvtárt a Magliabechianába.⁸ Jelenleg három fontos könyvkatalógusa van a könyvtárnak, ezek közül kettő a régi könyveket tartalmazó Catalogo Magliabechiano és a Catalogo Palatino. Ezek tanúskodnak a két régi könyvtár eredeti állapotáról. A magyar könyvek katalóguscédulái a Magliabechiano katalógusában találhatók.

Ami e könyvcsoport történetét illeti, amint említettem, *eddig* nem sikerült semmiféle adatra akadnom. Azaz mégis, Szenci Molnár Albert *Dictionarium*ának előzéklapján ott találjuk Kőrösi Sándor magyar italianista bejegyzését: „Itt dolgoztam Firenzében a [magyar], nyelvbeli olasz kölcsönszókön 1884 június és július havában és használtam MA. szótárát”. Arra azonban nem utal semmi, hogy Kőrösi figyelmet szentelt volna a könyvtár régi magyar anyagának.⁹

Három feltételezést mégis bemutatnék röviden.

Mivel Magliabechi mint gyűjtő nagyon igényes volt és sokféle könyvet vásárolt, részben saját magának, részben a nagyherceg könyvtára számára is, és a világból mindenhol beszerzett könyveket, nem lenne furcsa, ha egy kis magyar kollekciót is vett volna magának.¹⁰ Erre jó bizonyíték lehetne az, hogy a magyar művek a *Magliabechiano* katalógusban vannak feljegyezve. De e feltételezés ellen legalább két erős tény szól. Az egyik az, hogy állítólag Magliabechi annyira tudós ember volt, hogy nemcsak vásárolt könyvet, hanem olvasott is, sok nyelven; ám bizonyossággal állíthatjuk azt, hogy magyarul nem tudott. A másik az, hogy a könyvek legnagyobb részén a fent említett Mediceo-Palatino pecsétje van, és ez legfeljebb csak annyira mutat, hogy talán ő is vásárolhatta ezeket a könyveket, de nem saját használatára. Ez sokkal valószínűbb a Bibliotheca Publica Florentina pecsétjével megjelölt könyvek esetében, mivel a Bibliotheca Publica Florentina egybeesik Magliabechi saját könyveivel, amiből tulajdonképpen született. Ráadásul az ezen pecséttel jelzett csoport majdhogynem csak lexikonokból és szótárakból áll. Az általam megvizsgált Magliabechi-levelezésben és az autográf könyvindexekben semmi utalást sem találtam a beszerzésre.¹¹

A második hipotézis a következő: ez egy magyarul tudó ember könyvtára volt, aki a Medici udvarnál élhetett. (Ne feledjük, hogy a Medici-udvar nagyon szoros kapcsolatban volt Béccsel, olyannyira, hogy 1737-ben a toszkán nagyhercegi trónra

⁴FAVA D., *i. m.* 12.

⁵Uo. 14.

⁶Uo. 19.

⁷Uo. 21–22.

⁸Uo. 44.

⁹SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. Bp., 1900, VII. k., 124.; *Magyar Életrajzi Lexikon*. Bp., 1967, I k., 1005.

¹⁰Magliabechi és Péter Blaeu, János Blaeu, híres amszterdami nyomdász, levelezései (1660–1705-ig), Biblioteca Nazionale Centrale (B.N.C.) Firenze, Fondo Nazionale II-I, 382; I. FAVA Domenico, *i. m.* 14.; DONI GARFAGNINI M., *Antonio Magliabechi fra erudizione e cultura*. (Critica Storica), 1977. 376.

¹¹B.N.C., Firenze, Magliabechiano kz. Cl. X, 11, 25, 33, 46, 53; MAGLIABECHI kéziratok katalógusai: B.N.C., Firenze, Fondo Nazionale 11–1, 23, 24.

lotharingiai Ferenc került, aki 1745-től német-római császár lett.¹² Ő sokban gazdagította a Medici-könyvtár anyagát, és saját pecsétet vezetett be, amely különbözik az általunk említett Mediceo-Palatina pecsétjétől, s azt tanúsítja, hogy a magyar könyvek beszerzése ezen időpont előttre tehető.

A könyvek vallási karaktere pedig arra enged következtetni, hogy ez a kis gyűjtemény talán egykor egy rangosabb katolikus egyházi személyiség tulajdonában volt.

A harmadik hipotézis a másodiknak egy változata. Észertint a kis gyűjteményt egy olaszországi tanulmányokat folytató magyar pap hozhatta létre nem kifejezetten Firenzében. Gondolhatunk a római Collegium Germanicum-Hungaricum látogatóira, vagy az Itáliát járó számos magyar jezsuitára.¹³ A Jézustársaság betiltásakor, 1773-ban, egy firenzei jezsuita rendházat is megszüntettek, a S. Giovanninót, s könyvtárát beolvastották 1775-ben a BNC-be.¹⁴

Ebből a harminckilenc magyar könyvből tizenöt kötetet Nagyszombatban nyomtattak 1658 és 1682 között, az egyetemi nyomdában „academiai betűkkel”. Ezek vallási tárgyú katolikus könyvek, jól példázzák a magyar jezsuita írók munkásságát az európai ellenreformáció áramlatában. Balassi Istenes énekeinek 1699-es Hörmann János András-féle nagyszombati kiadása, irodalmi minőség szempontjából e kör barokk könyvkiadásának legsikerültebb és leghatásosabb kiadványa volt. Ám ez a könyv nem található meg e firenzei magyar gyűjteményben, az elődje viszont igen. A nagyszombati *Istenes énekek* példányának a címlapján azt olvassuk, hogy „A bécsi első editióból, most újonnan kinyomtatattak”. Ebből Eckhardt Sándor 1951-ben arra következtetett, hogy a nagyszombati kiadás „a 118. lapig bezárólag teljesen azonos a bécsi kiadással; nemcsak a sajtóhibák, betűkopások egyeznek, hanem még a papír vízjele is, ami csak úgy magyarázható, hogy Hörmann a bécsi kiadás maradványait használta fel kiadásához, s így ma a nagyszombati kiadás segítségével ki lehet egészíteni a marosvásárhelyi unikumpéldány hiányait (a harmincharmadtól a harminchatodikig), persze a címlapot leszámítva, mely továbbra is ismeretlen marad.”¹⁵ A bécsi kiadást, mint ismert dolog, Varjas Béla adta ki hasonmásban 1941-ben a marosvásárhelyi példányból.¹⁶ Azóta sokféleképpen megpróbálták a magyar filológusok a bécsi kiadás keletkezésének dátumát kikövetkeztetni.¹⁷ A különböző vélemények között, tudomásom van egy 1991-ben Pécsen elhangzott előadásról, melyben

¹² Lotharingiai Ferenc I (Mária Terézia férje) és a firenzei könyvtár kapcsolatáról I. FAVA D., i. m. 27.; a Lotharingiai család firenzei kapcsolatos történetéről I. ROBIANY Emilio, *Gli ultimi dei Medici e la successione al Granducato di Toscana*. Firenze, 1905.; BELLUCCI Paolo, *I Lorena in Toscana, gli uomini e le opere*. Firenze, 1984.

¹³ L. POLGAR Ladislaus S.I., *Bibliographia de historia societatis Jesu in regnis olim corona hungaricae unitis (1560–1773)*. Romae, 1957.; VERBES Endre, *Olasz egyetemeken járt magyar tanulók anyakönyve és iratai, 1221–1864*. Bp., 1941.; *Annali del Collegio Ungaro Illirico di Bologna (1553–1764)*. ACCORSI M. L. és BRIZZI G. P. kiadásában. Bologna, 1988.

¹⁴ Firenze, B.N.C., Levéltár kz. 72, 149–174.; a Magliabechi könyvtár S. Giovannino kolostorból származó anyagáról készült könyvjegyzék nem tartalmaz magyar utalásokat, egyébként is szinte csak latin és olasz munkák szerepelnek itt.

¹⁵ ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint összes művei*. Bp., 1951. 21.

¹⁶ *Gyarmati Balassi Bálintnak Istenes énekei*: Hasonmás kiadás, VARJAS Béla gondozásában. Bp., 1941.

¹⁷ Egyebek között I. VARJAS Béla, *Balassi Bálint istenes énekeinek első kiadása*. MKSz 1940.; KLANICZAY Tibor, *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*. MTA I. oszt. közl., XI. k., 1957.; HOLL Béla, *Ferenczffy Lórincc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században*. Bp., 1980.; SZABÓ Géza, *Balassi Bálint és Rimay János istenes énekei*. Bp., 1983.

az a feltevés is szerepelt, hogy a bécsi kiadás, mint befejezett és forgalomba hozott könyv, nem is létezett.¹⁸

Firenzében Balassi *Istenes énekei* három különböző kiadásának egy-egy példányát fedeztem fel. A három közül kettő nagyon fontosnak látszik, mert közelebb visz a régi magyar irodalom egyik legbonyolultabb filológiai problémájának megoldásához. A firenzei Balassi-kötetek között a legrégebb a bécsi kiadás egyik példánya. A könyv jó állapotban van, és túlélte az Arno tragikus 1966-os kiáradását. E kötet címlapja ép, teljes, és szövege így hangzik: „Koevetkeznek gyarmati Balassa Balintnak istenes eneki. Nyomatott Bechben, M. DC. XXXIII. esztendőben”. Ez a dátum természetesen új következtetésekre vezet és a különböző eddigi feltevéseket is segít megváltoztatni. Irodalomtörténeti szempontból ez a firenzei felfedezés legfontosabb eredménye, mely Varjas Béla eredeti hipotézisével tökéletesen harmonizál.¹⁹ Mégsem ez a legizgalmasabb, hanem inkább az, hogy a firenzei példány is ugyanott szakad meg, ahol a marosvásárhelyi, a 190. lapnál, ívhatáron, egy Nyéki Vörös Mátyás-vers egyik strofájának közepén. A Varjas által hasonló kiadásban megjelentetett kötet eredetije eddig unikumnak számított és nehéz lett volna vitathatatlan hipotéziseket támasztani. Mivel pedig a firenzei példány a marosvásárhelyivel teljesen azonos, sőt címlapja és 33–36. lapjai is megvannak, mindez már mintha a probléma lezárásához közelítene bennünket. Ha összevetjük a címlapot a 127. lapon lévő belső címlappal, meglepő, mennyire hasonlítanak egymásra nyomdai formájukban (keretdiszeik, szerkezetük stb.). Ebből arra következtethetünk, hogy a címlapot talán nem is igazi könyvkezdetnek szánták. Inkább azt gondolhatjuk, hogy a címlap elé még más füzeteket is el akart helyezni Ferenczffy,²⁰ nyilván nem Balassi verseivel. A 127. lapnál kezdődő „Másoktól szerzett” versgyűjtemény például egy ilyen típusú füzet kezdete. A címlap új ívszámmal kezdődik (A1) és közli a megjelenés helyét és idejét, a 127. lapnál viszont hiába keressük ugyanezeket az adatokat. Ez nem lenne szokatlan a kor magyar könyvkiadását tekintve, hiszen divat volt különböző füzeteket egymás után egybekötöni, és csak a fontosnak tartott egységeknél feltüntetni a szerző nevét, a kiadás helyét és idejét.²¹ Mindez mintha arra mutatna, hogy a bécsi kiadás, mint könyv, nem is került forgalomba, hanem a nagyszombati nyomdába juthatott, mikor Ferenczffy egész felszerelését, típusait Bécsből Pozsonyon keresztül Nagyszombatba szállították.²² De még ebben az esetben is meg kell magyaráznunk, hogy miért létezhet Firenzében egy olyan példány, mely a „Koevetkeznek gyarmati Balassa...” etc. formulával kezdődik, és rajta van a Medicea-Palatina könyvtári pecsétje, mintha egy külön könyv lenne. Érdekes talán megjegyezni, hogy a Firenzében lévő többi nagyszombati (valamint kassai, pozsonyi) könyveknek ugyanaz a kötése, mint a bécsi Balassié: körbevágatlan ívek elég közönséges eredeti kartonborításban. Így tehát arra gondolhatunk, hogy legalábbis ezt a könyvcsoportot még az 1699-es nagyszombati Balassi-kiadás megjelenése előtt együtt, egy alkalommal vásárolta a

¹⁸ VADAI István, *Mikor jelent meg Balassi Balint „Istenes énekei”-nek bécsi kiadása?* Kiadatlan. Megköszönöm a szerzőnek, hogy pécsi előadásainak szövegét rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁹ VARJAS B., i. m. 125.

²⁰ Ferenczffy Lőrinc nyomdász tevékenységéről és, részletesebben, Balassi kiadásáról I. HOLL B., i. m.; továbbá I. BENZING Josef, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts in deutschen Sprachgebiet*. Wiesbaden, 1963; LANG Helmut, *Die Buchdrucker des 15. bis 17. Jahrhunderts in Österreich*. Baden-Baden, 1972.

²¹ A firenzei B.N.C. magyar anyagában, például, egy ilyen egybekötött munka található: SZENCI MOLNÁR Albert 1691-es lőcsei *Psalteriuma* után a SIDERIUS János 1686-os lőcsei *Catechismusát* kötötték be (ez utóbbi kiadásáról nem is készítették soha külön cédulát a firenzei könyvtárosok).

²² L. IVÁNYI Béla — GÁRDONYI Albert — CZAKÓ Elemér, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története, 1577–1927*. Bp., 1927. 40–41.; HOLL Béla, i. m.

KEOVETKEZ.
NEK

QTARMATI
BALASSA BALINTNÁK
ISTENES ENERE

Nyomtatott Bechben.,
M. DC. XXXIII.
esztendőben.

KEOVETKEZ.
NEK

Májoktól szerzett

Istenes és aétatos
énekés formán való
szerzett díchíreték és
könyörgétek.

*Quoniam spiritus lau-
dat Dominum.*

PSAL: 150.

Díchírétek az Urat dobbal, és
az enckló kárban.

Minden Lélek díchírje az
URAT.

vevő, esetleg Nagyszombatból; vagy tán a kollekciónak, mint nyomdai maradvány, amely európai könyvügynök révén jutott Firenzébe, s csak később került sor a kötésre. A címlap versusát is először ebből a firenzei példányból ismerhetjük meg. Ezen az oldalon a 150. zsoltárból való idézet illusztrálásául egy fametszet található, mely Dávid királyt ábrázolja. Ugyanezt a metszetet a 96. lapon is kinyomtatták a „Bochasd szent lelketed Eghből Úr Isten mellém” kezdetű vers előtt, az úgynevezett Rimay-epicédiumnál. Figyelemreméltó, hogy a nagyszombati kiadás címlapjának versusa egészében az 1633-as címlapversót utánozza, persze az eredeti metszetcímhez már nem juthattak hozzá, ezért azt egy hasonlóval pótolták. Egészen biztos, hogy a nagyszombati kiadás előkészítői ismerték az általam felfedezett címlapot.

Possessori bejegyzéseket vagy a könyv használatára utaló egyéb nyomokat a kötetben nem találtam. A vízjelet sikerült lerajzolni és végérvényesen azonosítani: statersdorfi, egy St. Pölten körzetében, a Traisen folyónál lévő papírmalom terméke. A régi, nagy hagyományú papírgyár vezetője 1605 és 1650 között Hans Feyl volt.²³

Térjünk most át a firenzei könyvtár másik Balassi-kötetére, mely talán még az előbbinél is fontosabbnak látszik. Az *Istenes énekek*nek azt a kiadását sikerült megtalálnom, mely az úgynevezett rendezett kiadások közül a legkorábbi, és eddig teljesen ismeretlen volt. Egy rossz állapotú, címlap nélküli 24° [huszonnegyedrét] (vagy „kis” 12° [tizenkettedrét]), könyvecskéről van szó, melyre kalandos módon sikerült rábukkannom a firenzei restaurálási raktárban, és amely az első pillanatban úgy látszott, elveszett. Firenzében még mindig restaurálnak sok 1966-ban károsult könyvet, ezek között a magyarokat is. Balassi első lőcsei kiadását találtam meg, amelyet 1666-ban nyomtattak. Ahogyan Dézsi az 1670-es lőcsei kiadás esetében,²⁴ én is az *Istenes énekek*kel együtt kiadott folytatólagos ívjegyű prózai mű, a *Via Jacobea* címlapja alapján következtettem ki a kötet nyomtatási évét, amelyen rajta áll: „Loetsen, Brever Samuel által, 1666”. Ráadásul az eredeti XVIII. századi Magliabechi katalóguscédulán az 1666-os dátum szerepel, s ezt nagyon valószínű, hogy a címlap alapján írták, mely címlap az Arno folyó kiáradásáig ép és teljes volt.

Még ha károsult is a könyv, és nincs is címlapja, megvan a címlap után következő három levél, ami az OSZK-ban lévő 1670-es példányból hiányzik. Dézsi sejtését²⁵ tehát ma már nemcsak az 1671-es kiadásból visszakövetkeztetve tudjuk bizonyítani: világos, hogy az említett három kiadásban (1666, 1670, 1671) a címlapot csak a három elogium követte, előszó nélkül. Az 1670-es kiadvány többi hiányzó lapja is megvan az általam talált kötetben. Mivel, mint mondtam, a könyvet még nem restaurálták, nem volt alkalmam lefényképeztetni vagy mikrofilmet készíttetni. Tehát sajnos csak Dézsi leírása alapján tudtam összehasonlítani a két példány szövegét (1666-os és 1670-es), de így is megállapítható volt, hogy a textus ugyanaz. Mégis néhány helyen nem egyezik a szavak nyomtatása: épp azokon a helyeken, ahol Dézsi a szavak furcsa formáját nyomdai hibának érzi, a firenzei példány „helyesebbnek” tűnő szöveggépet ad, mint például „vadászásnak” a „vadászásznak” helyén.²⁶ Persze jól tudjuk, hogy e szövegváltozatok nem hibák, de nagyon fontos bizonyítékok arra, hogy nemcsak a *Via Jacobea*t nyomtatták 1666-ban és fűzték később az 1670-es kiadáshoz, hanem egy egykorú, vele egyidőben született kiadás áll a szemünk előtt. Legközelebb részletesebb nyomdai összehasonlítást szeretnék végezni, de már

²³ EINEDER George, *The Paper-Mills of the Austro-Hungarian Empire*. Monumenta Cartae Papyraceae, Historiam Illustrantia, VIII. k., Hilversum, 1960. 55.

²⁴ Dézsi Lajos, *Balassa és Rimay Istenes énekeinek bibliographiája*. Bp., 1905. 30–31.

²⁵ Dézsi L., i. m. 31–32.

²⁶ Dézsi L., i. m. 35.; más helyen is ugyanaz előfordul.

a rendelkezésünkre álló adatokra támaszkodva is lehet állítani, hogy az első létező rendezett kiadásról van szó, melyről eddig senki sem tudott.

E két újonnan előkerült kiadás alapján Balassi *Istenes énekeinek* új sztemmáját javaslom.

Még röviden szóljunk néhány szót a harmadik Balassi-kötetről, mely az *Istenes énekek* 1676-os pozsonyi kiadása.²⁷ Ez is egy károsult példány, átmosták, de még nem restaurálták. Címlapja és minden egyéb lapja is megvan, még ha nem is teljesen ép állapotban. Mindenben megfelel a Dézsi által leírt azonos kiadásnak, és könyvészeti szempontból nem is érdemes mást hozzátenni.

Feltehető a kérdés, bővült-e az *Istenes énekek* népszerűségéről és elterjedtségéről alkotott képünk? Úgy vélem, részletekben, de fontos részletekben, igen.

Az imádságirodalom nyomtatványai Itáliában már a XVI., de főleg a XVII. században nagy hagyománnyal rendelkeztek, és a katolikus egyház ellenreformációs programjának legfontosabb eszközei közé tartoztak. Az olasz kutatók kimutatták már, hogy annak ellenére, hogy ezeket a nyomtatványokat szegényes eszközökkel hozták létre rossz papírra nyomtatva, díztelen kivitelben stb., mégis az egész évszázad társadalmi, politikai és történeti megközelítésekor kikerülhetetlenek.²⁸ Több probléma is összefonódik itt, pl. az olvasni tudó réteg fejlődése, a művelt és népi kultúra közötti kölcsönhatás, a szóbeli költészet elterjedése. Sajnos eddig csak Franciaországban végezték el e téma kimerítő elemzését.²⁹ Egy a népi imádságirodalomról szóló olasz monográfiát összehasonlítottam a firenzei magyar anyaggal,³⁰ és könnyű volt megállapítani, hogy ezeknek a könyveknek más a jellege és minősége, azaz magasabbak. Ezek a magyar könyvek, néhány kivételével, semmiképpen sem lehettek népi olvasmányok, de nem is volt ez gazdag, előkelő könyvtár, inkább egy középrétegből származó művelt egyházi embernek a gyűjteménye. A lexikonokat és a szótárakat most figyelmen kívül hagyom, mert ezek egyébként is talán egy külön gyűjteményhez tartozhattak. A nagyszombati kegyes kiadványokat és a Balassi-kiadásokat együtt tekintve úgy tűnik fel, hogy ezek mégis csak imádságirodalomnak számítottak az olvasó szemében. Tény, hogy a Balassi- és Rimay-versek Tarnóczy István vagy Ágoston Péter jezsuita műveivel szépen összeilleszkedtek.

Balassi *Istenes énekeinek* népszerűsítéséről már sok fontosat írtak a magyar kutatók. De csak a bécsi kiadás új keletkezési dátumának köszönhető, hogy a katolikus barokkos irodalom sodrába már *ilyen korán*, 1633-ban, beleilleszkezhettek és elképzelhető volt mint efféle olvasmány.

Rimay halála után, közvetlenül a protestáns szellemű bártfai kiadás után rögtön következett a katolikus,³¹ a „reconquista” jegyében, s most nem firtatjuk, hogy s mint került, s egyáltalán került-e ekkor forgalomba, vagy csak később. Mindenképp nagy szerencse, hogy a Firenzébe jutott magyar nyelvű könyvcsoportban nem a nagyszombati új kiadás címlapjával érkezett a Balassi-mű, hanem eredeti formájában, Pázmány *Kalauza és Páduai Szent Antal élete* közé keveredve.

²⁷1. Dézsi, i. m. 44.

²⁸L. BARBERI Francesco, *Il libro italiano del Seicento*, Manziana. 1990; A nyomdák, nyomdászok, könyvtár és könyvtárosok világáról (különösen Magliabechi szerepéről) Olaszországban a XVII. sz. második felében I. MIRTO Alfonso, *Stampatori, editori, librai nella seconda metà del Seicento*. Firenze, 1989.

²⁹Egyéb között I. CHARTIER R., *Lectures et lecteurs dans la France d'Ancien Régime*. Paris, 1986.

³⁰BALDACCINI Lorenzo, *Bibliografia delle stampe popolari religiose del XVI-XVII sec.* Firenze, 1980.

³¹SZABÓ G., i. m. 19. Itt szeretném megköszönni Ács Pálnak és Szabó Cézának a tanulmány megírása során nyújtott segítségüket.